

עולם ההלכה

מכון סמיכה
נישכך אחד
נוכחם
ההלכה

גיליון ל"ה | שבת קודש פ' מטות- מסעי | א' מנחם-אב תשפ"ה

עולם השבת
Rav Yosef Kushner Author commerce and shabbos

עולם ציבור
הרב ישראל אליעזר רובין שליח לאלבאני הגלילות

Are Employees Subject to The Standard Halachos of Amirah L'Akum?

Question: If a Jew employs a non-Jew on Shabbos, do the standard halachos of Amirah L'akum apply to the employee?

Answer: Not necessarily. The Gemara says that asking a random non-Jew to do a *melacha* for you on Shabbos is a "shevus", meaning that it is forbidden *m'derabanan*. The laws of employment differ in many ways. First and foremost, there is a lengthy discussion in the Rishonim and Poskim if telling an employee to do a *melacha* for you on Shabbos is forbidden *d'rebanan* or *d'ohraysa*. Rashi seems to say that it is a *d'ohraysa*, as do the Bais Yosef and Taz.

It is important for people to realize that if a *shailoh* comes up regarding an employee working on Shabbos, one cannot simply apply the halachos they may be familiar with regarding typical *amirah l'akum*. The status of an employee may be more stringent, or occasionally more lenient, depending on how the employment is structured.

How Does an Employee Differ From Other Non-Jews Regarding Work Done on Shabbos?

Question: You said previously that an employee's status may be more stringent regarding work done on Shabbos than any other non-Jew. In what way would this apply practically?

Answer: The most basic type of employee is known as a "sechir yom". This term refers to a worker who is paid hourly or daily. He is paid for his time, not for a completed job.

A sechir yom is considered to be a shliach of his employer. This means that if he does the employer's work on Shabbos, he is considered to be doing it as an agent of his Jewish employer. If a non-Jew who is not employed by a Jew decides on his own to turn off a light for this Jew, one would not be obligated to tell him to stop, as he is doing the melacha on his own and is not a shliach of the Jew. If a sechir yom, however, starts doing any melacha for a Jewish employer on Shabbos, one must tell him to stop because he is considered to be doing it as a shliach of the Jew.

This would be true even if the employer did not ask the sechir yom to do the work on Shabbos. If he is hired to work during the week but decides on his own to do some of the work on Shabbos, the Jewish employer must stop him. This is relevant to many businesses. For example, if a Jewish business owner hires people overseas to do data entry for him and pays them by the hour, if he finds out that they are working on Shabbos he must stop them because they are doing it as his shliach.

When is an Employee More Lenient Than a Standard Non-Jew Regarding Work on Shabbos?

Question: You previously said that a non-Jewish employee is sometimes more lenient halachically than other non-Jews regarding work done on Shabbos. When is this the case?

Continues on page 3

רבי יהודה מנשיך בקטן

תנ"ך^[1] הכל כשרין לקרות את המגילה, חוץ מחרש שוטה וקטן. רבי יהודה מכשיר בקטן. והקשו התוס'^[2]: 'באיזה קטן מיירי, אי בלא הגיע לחינוך מאי טעמא דרבי יהודה דמכשיר, והא אמרינן^[3]... כל שאינו מחוייב בדבר אין מוציא אחרים^[4] ידי חובתו, ואי הגיע לחינוך מאי טעמא דרבנן דפסלי, והלא כל האחרים נמי אין חייבין אלא מדרבנן, וא"כ קשיא אמאי לא אמרינן דאתי דרבנן ומפיק דרבנן? יתו^[5] דלקמן^[6] תנן קטן אינו פורס על שמע [ואינו עובר לפני התיבה]^[7], ולמה מכשיר רבי יהודה קטן רק לקרוא את המגילה, אבל אינו מכשירו שיתפסל כש"ץ?

והנה ביארו המפרשים ענין זה בכמה אופנים:

התוס' תירצו: 'דלעולם מיירי בקטן שהגיע לחינוך, ואפ"ה פסלו רבנן משום דמגילה ליכא חיובא אפילו בדוליס אלא מדרבנן, וקטן אין מחוייב אלא מדרבנן אפילו בשאר מצוות, ובגדול ליכא אלא חד דרבנן במגילה... ולא אתי תרי דרבנן ומפיק חד דרבנן.'

והר"ן^[8] תירץ: 'דרבנן סבירא להו שאינו בדין שהקטן, אע"פ שהגיע לחינוך, יוציא הגדולים ידי חובתם, משום דלאו מצוה דידיה אלא דאבוה^[9], דאיהו לא מיחייב במצוות כל עיקר. ור' יהודה עצמו לא התיר בקטן אלא במגילה מפני שכולם היו באותו הנס.^[10]

ויש אומרים^[11] שמחלוקת ת"ק ור"י בקטן להוציא אחרים 'פליגי בהא אי הגיע לחינוך אקרקפתא דקטן הוא מונח או אאביו.'

ולפי זה יחלקו רבי יהודה ורבנן אם קטן יכול להוציא גדול גם בנר חנוכה שהוא דרבנן.^[12]

והטורי אבן^[13] כתב לתרץ את קושיית התוס'^[14] ד'אע"פ שהוא מחוייב מדרבנן, אפילו הכי אינו מוציא גדול, [ד] כיון דמגילה נאמרה ברוח הקודש^[15] לקרות לכולי עלמא, כדאמרינן בפרק קמא^[16] הוי כמו של תורה,^[17] וכיון שכן קטן אפילו הגיע לחינוך פטור מעיקר חיוב של רוח הקודש,^[18] כמו שפטור מן התורה מכל המצוות ואע"פ דרבנן תיקנו חינוך לקטן, אינו מוציא לגדול המחוייב במגילה מעיקר רוח הקודש, כמו שאין מוציא בכל מצוות של תורה.^[19]

והגרעק"א^[20] מצייין לתוס' ^[21] שכתבו שהטעם שרבי יהודה מכשיר בקטן הוא משום ש'במגילה יש להקל, לפי שטף ונשים היו בספק^[22] דלהרוג ולהשמיד,^[23] לפיכך עשאו רבי יהודה כגדול, אבל תמוה, וכי אפשר ל'חיובא לדרדקי^[24]? ועוד, שלפי זה יש להכשיר גם קריאת קטן שלא הגיע לחינוך שגם טף היו בגזירתו של המן?

[ולהעיר משאלת רבי יהודה^[25] (על חכמים שאמרו 'הכל חייבין בארבעה כוסות... ואחד תינוקות'): 'וכי מה תועלת יש לתינוקות ביינו?']

ולאיך קשה, למה לא נחלקו חכמים על סתם משנה בפרק שלפנינו^[26] 'קטן קורא בתורה'^[27]

[1] מגילה יט:

[2] ד"ה ור"י מכשיר (ועד"ז בד"ה זה בברכות טו). וראה גם ריטב"א ומאירי כאן. ועוד.

[3] ר"ה כט.

[4] ר"ה שם: 'הרבים'. וכה"ה גם בתוס' ברכות שם. ועיין מלאכת שלמה ורש"י לר"ה שם. ועיין ג"כ מאירי כאן.

[5] ריטב"א כאן.

[6] בד.

[7] 'ומיירי רבי יהודה בההיא ולא פליג בהא' - ריטב"א כאן.

[8] בדף ו' ע"ב מדפי הרי"ף (מהרמב"ן קידושין לא. ד"ה מאן דאמר). ועיין ג"כ ריטב"א כאן ובסוכה לח. ד"ה גמרא. הצמח צדק (חידושים על הש"ס מגילה פ"ג פ"ו אות ב' ואילך (ענ, ב ואילך) דן בזה.

והאחרונים תולים את מחלוקת ר"י וחכמים בכמה אופנים: מצד דין שליחות, מצד דין ערבות לקטן, מצד מצוות צריכות כוונה, מצד שומע כוונה, ואם הבעל קורא מוציא כל יחיד בחיוב שמיעת התורה, או הוא רק קורא לכלל הציבור, ועוד.

[9] כ"ה גם שיטת רש"י (ברכות מח. ד"ה עד שיאכל כזית גזו), ורמב"ן ב'מלחמות' ברכות כ: (דף ע"א מדפי הרי"ף). ועיין ג"כ כס"מ לרמב"ם הל' חמץ ומצה פ"ו ה"י. וכ"כ גם הריטב"א והמאירי כאן. וכן הסכימו הרבה אחרונים, ומהם: ממ"ב (בפתיחה כוללת ח"א אות כ"ח). ישועות יעקב (סימן רע"ג ס"ק א'), שו"ת חלק יואב (א"ח סי' א'). שו"ת צפע"ג (סימן ק"ה). שו"ת אמרי בינה (דיני שבת סי' י"א).

ודלא כשיטת התוס' והר"ן (דבדרי עצמו) הג"ל. וכ"מ גם מתוס' הרא"ש כאן שכ' (בקושייתו). ואמאי לא אתי קטן שהוא חייב דרבנן כ'.

וראה לקושי ח"ע ע' 233 ואילך, ובהערות שם.

ועיין מה שהאריך בזה בס' משנת יהושע (ירושלים, תשע"א) שער העיונים סימן א' (ע' סה ואילך). אנציקלופדי

קטן במקום שאין איש

והנה דואי עדיף שגדול יקרא את המגילה, אבל כשאין אנשים גדולים (דומים) במקרא מגילה, יכול להוציאם ידי חובתם קטן שהגיע לחינוך,^[28] כר' יהודה. ולכאורה, איך יוצא גדול מקטן שאינו בר חיובא?

'גברא' ו'חפצא' במצות תלמוד תורה

ולולי דמסתפינא אולי יש להסביר כמו שביארנו לעיל בקונטרס 'הרהורי תורה',^[29] שישנם שני חלקים במצות לימוד התורה: חובת 'גברא' (לקבוע זמן ללמוד), וחובת 'חפצא' (לזכור ולשמר היטב את לימודו, שישאר חקוק במוח הזכרון שלו, כדלקמן),

ובהקדם חיזושו הנפלא של רבינו הזקן בריש הל' ת"ת, שכתב שם: 'אע"פ שהקטן פטור מכל המצוות, וגם אביו אינו חייב להנכו במצוות מן התורה אלא מדברי סופרים, אבל תלמוד תורה מצות עשה מן התורה על האב ללמד את בנו הקטן תורה, היינו, שחינוך הקטן בלימוד התורה אינו רק דרבנו, כחינוך הקטן בשאר מצוות,^[30] אלא מצות עשה מן התורה!^[31]

ויבואר בזה הא דתנן 'קטן קורא בתורה' והכל עולין למנין שבעה (להצטרף למנין ז' קרואים בשבת) ואפילו קטן,^[32] שגם קטן שאינו מצטרף למנין תפלה,^[33] יקרא בתורה!

ויש לבאר הטעם כנ"ל, שעיקר מצות תלמוד תורה אינה רק עסק 'גברא', פעולת האדם באותה עשה שנקבע לו זמן ללמוד, אלא העיקר זהו 'חפצא', הפועל יוצא, שזוכר את דברי התורה ונשארם בזכרונו גם אח"כ.

וכהדגשת רבינו הזקן בהל' תלמוד תורה^[34] בההכרח 'לחזור פמים רבות מאד' על לימודו, 'כדי שיזכור היטב, ויכל השוכח דבר אחד ממשנתו מחמת שלא חזר על לימוד כראוי' עליו נאמר^[35] 'רק השמר לך... פן תשכח את הדברים' וגו', היינו שנשאר חקוק במוח זכרונו 'חפצא' של תורה כ'מונת' בקופסא'.

וכן מדגיש בתניא^[36] שבידיעת התורה, האדם 'משיג ותופס ומקיף בשכלו רצונו וחכמתו של הקב"ה... וגם שכלו מלובש בהם... להיות לאחדים ומיוחדים ממש מכל צד ופנה'.

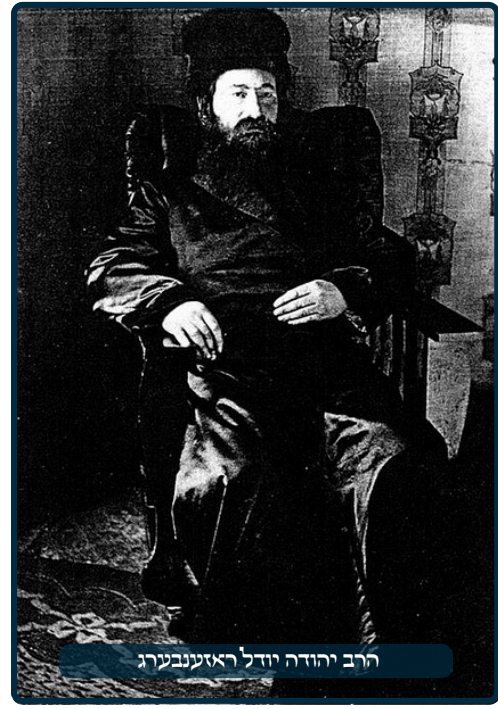
וזה מתאימה למה שכתב רבינו הקו במצות והדרת פני זקן,^[37] שמצוה לעמוד מפני תלמידי חכם^[38] ב"ב שבעה שאינו עוסק בתורה,^[39] מפני 'שהתורה חקוקה במוח הזכרון שבנשמתו ועל לבו'.

'גירסא דינקותא'

והרי ענין הזכירה ישנה בקטן כמו בגדול, ואדרבא, זכירת הקטן נעלית יותר מזכירת הגדול, ש'גירסא דינקותא'^[40] עדיפא (מתקיים יותר משל זקנה^[41]), [ואכן להלכה, קטן המסיים מסכת מוציא את הבכורות]^[42] מלהתענות תענית בכורות בערב פסח^[43] ואכילת בשר בתשעת הימים^[44]].

'מצותיה אחשביה' לרבי יהודה

ולפי זה יש לבאר, שרבי יהודה שמכשיר בקטן הרי הוא הולך בזה לשיטתו בענין 'מצוותיה אחשביה' (או 'איסוריה אחשביה'^[45]),

הרב יהודה יודל ראזענבערג

וכמו שמצינו שיטתו לענין משמשי ע"ז,^[46] רבי יהודה אומר אף הומוציא משמשי ע"ז כל שהוא, שנאמר^[47] ולא ידבק בידך מאומה מן החרם, ופירש רש"י: 'אלמא אחשביה קרא לאיסורא, וכן מצינו^[48] לענין סוכה, שלרבי יהודה 'סוכה דירת קבע בעינן,^[49] שאף שהשייבה בסוכה היא ישיבה עראית,^[50] אף על פי כן מצוה אחשבה שנחשבת 'דירת קבע', ולכן לרבי יהודה סוכת החג בחג חייבת במזוזה ובמעשר, ד"ר"י לטעמיה דאמר סוכה דירת קבע בעינן ומיחייבא במזוזה.^[51]

וב"ה כיוונתי בזה לשו"ת שאילת דוד,^[52] ח"ל:הא דנחלקו ר"י וחכמים בסוכת החג בחג לענין מזוזה אם חייבת או לא, אף שהדירה הוא דירת עראי, רק על שמונה ימים, שבה נחלקו מה רצון התורה בהסוכה שאמרה תורה כל שבנת התורה צא מדירת קבע ושב בדירת עראי... אם שידור בה עראי, ר"ל לצאת מדירת קבע לדירת עראי ולדור בה בתורת עראי, או שחייבה אותו לדור בה דירת קבע, ורבי יהודה סבר שהתורה חייבה לדור בהסוכה דירת קבע, לכן כיון דחייביה רחמנא לדור בה דירת קבע, היו כל מחמת מצותה לדונה כקבע... ודו"ק בזה, כי זה מוכרח בהרבה מקומות שנחלקו ר"י וחכמים... להעיקר שנחלקו בכונות התורה בהסוכה, דלר"י עשה התורה הסוכה לדירת קבע ונידון כדירת קבע לכל דיני התורה...

והיא ע"ד סברת ר"י בשבת... והמוציא משמשי ע"ז בכ"ש מטעם דרחמנא אחשבה משום דכתיב לא ידבק בידך מאומה מן החרם, וכעין אמרם בבכורות... והואיל ואיסורו חושבו, יבמות ק"ג [ע"ב] רחמנא קרי' בשעת נתיצה בית, [ועוד הרבה כיוצא בזה סברת חז"ל דרחמנא אחשבה שלא מצאתי אותם לע"ע אבל הם בכח זכרוני], ודו"ק בזה כי עמוק הוא' עכ"ל, עיי"ש.

וכן י"ל בגידון דידן לענין קריאת המגילה, שאף שהקטן חסר לו ה'גברא', אבל החפצא דתורה שבזכרונו^[53] עושה את הקטן ל'בר חיובא' שיוכל להוציא גם את הגדול בקריאת המגילה, שהיא מכ"ד כתבי הקודש, ובודאי שהיא עכ"פ בבחי' 'כל'^[54] מה שתלמיד ותיק עתיד לחדש הכל ניתן למשה בסיני.^[55]

משא"כ בחינוך לשאר מצוות, כגון לעבור לפני התיבה להתפלל, או להדליק נר חנוכה, הרי אין בו שום 'חפצא' של מצוה, אלא כענין 'תרגיל'^[56]

מצא זאת בחת"ס גיטין (שם). מקור חיים או"ח ס"ח תרצ"ד. משנ"ב תרצ"ה ס"ק י"ח. שו"ת שלמת חיים ח"א סוף חלק או"ח. המפורשים במגילה, שאולי גם מצות אלו הם 'תקנת נביאים, לשון הרמב"ם (הוא) מגילה רפ"א. וכו' דקריאת לילה אינו אלא מדרבנן, קטן מוציא אפילו בחמדת דניאל (לרפ"ד) עניני פורים (ע' צח) מביא מהגר"א על הפסוק (אסתר ט, כח) 'לא יסוף מרגעם', ד'אפילו קטנים חייבים בקריאת מגילה', אבל מחלק שם, שקריאת המגילה אין בה חסרון כיס, אבל אין נחייב קטן שאין לו כסף של עצמו.

[19] ורבי יהודה דמכשיר בקטן - 'ש' לומר למאי דפרישית לעיל בפרק קמא (דף ז' ע"ב ד"ה סעודת) דעיקר חיובו שברוח הקודש אינו אלא ביום, אבל בלילה לא, וכיון דקריאת לילה אינו אלא מדרבנן, קטן מוציא אפילו אנשים ידי חובה, דהא גדול בקריאת הלילה שוה לקטן. אי נמי יש לומר, דלר' יהודה לית ליה כלל הא דאמרין בפרק קמא אסתר ברוח הקודש נאמרה, ואפילו לקרות לית ליה, דכל עיקר קריאת מגילה אינו אלא מדרבנן, הלכך קטן גדול שווים הו בחיובא, לפיכך קטן מוציא את הגדול, שאינו אלא מדרבנן כמותו - טו"א שם בסוף דבריו. ועיי"ש עוד תירוץ.

- [20] למגילה כאן.
- [21] מגילה כד. ד"ה אבל אינו פורס על שמע.
- [22] בתו"ש כאן (פ"ו מ"א כתב: צ"ל בפסק).
- [23] עיין ירושלמי מגילה פ"ב ה"ה.
- [24] פסחים קטז. ובר"ן מגילה כאן: 'דאי איהו לאו בר חיובא הוא במצוות מדרבנן, כי הו באותו הנס מאי הוה'.
- [25] פסחים קה.
- [26] פ"ד מ"ו - להלן כד.
- [27] ראה יחזה דעת (להר' יודל ראזענבערג) שאלה ב' (חקירה בעיקר הגי') ראה ת"ח ד"ה א"ב יתרוצו (ט, א), 'וכן הוה הפוסקים דקטן אסור להוציא במקרא מגילה. וקריאת התורה לקטן בציבור התירו הפוסקים. וזה פלא, דאי יתכן לומר דקריאת התורה קילא מקרא מגילה?'. (ובחידישי הצי"צ (דלעיל ריש התי' 8 סוף אות ג' ואתו ד') כתב שקריאת התורה 'אינה מ"ע כמגילה', 'שמיעת קריאת התורה אינו חיוב כמגילה'. וראה בארוכה במגילת חיים סי' מ"ד.

וראה קובץ יגדיל תורה (חוברת ח' סי' לח ע' טז ואילך) מאמר 'חינוך קטנים לקרוא בתורה', שהר"ר אברהם יצחק מ"צ דמיר האראד ישר כותב להר' ישראל שלמה שביקשו שבנו, פחות מ"ג שנה, הלומד אצלו, יקרא בתורה, וכתב אליו: 'ובאמת פליאה בעיני שביקש מעלתו שאעשה נגד הכרעת אבותי' [נ"ב] בשו"ע סי' רכפ [סעיף ה'] שכתב מפורש ח"ל וכו' אין חקטן יכול להיות מקראת את העולים, [ד]תי"ה שהוא [מ]ל[קריאה בקול רם בס"ת והעולים אומרים אחריו בלחש, וכל הציבור יוצאים ידי [חובתן בשמיעה] ממנו, והואיל והוא אינו מחוייב בדבר אינו יכול להוציא] [ס' י"ח ע"ד שיתחייב כמותם...]. עכ"ל.

חב"ד ותיקות ברוסיא. וראה תשובות הרב קאפח (ח"ב ע' שכ) במנהג התימנים שנער קורא בתורה. ובשו"ת שמעון שלמה (עמאר ח"ד, או"ח סי' ה' אות ז' כותב ש'בקבלות ומקונו נהגו להעלות נערים קטנים לתורה... והוא קורא בתורה'. ובס' מעיני הישועה (הירשהארן, רב הראשי דמאנטרעאל) סי' ט' תשובה להרב אפרים קרליבך דמאנטרעאל אם מותר 'לקרוא בתורה ולהרגיל את הילדים בברכת התורה ובקריאה' [במנין בשביל התלמידים של בית הספר] (דזשוינאר קאנגרעגיאישן בל"ע) כשאין במנין זה עשרה ילדי בר מצוה.

ואולי יש לומר שפנתנה עמדו של הבעל קורא שלנו (הקורא בקול רם [גם כשהעולה הוא בקו], כדי שלא לבייש מי שאינו יודע לקרות, א' תודה נגא - מגילה כא: ביאור הגר"א או"ח בל' קריאת ס"ת סקמ"א ס"ק ד': משנ"ב שם ס"ק ח'. וראה 'חבל נחלתו' ח"י סי' ט'. שמצוי מאד בימינו, ממעמדו של הבעל קורא בזמן המשנה, שכל עולה היה קורא עצמו, והוא היה אז קטן 'אונטערזאגנער' שלנו.

וראה להלן בסיום הענין מרשימות רבינו, ובהע"ז 67 שם מהצ"ב. וראה שו"ת מקוה המים ח"ו ס"יא. ומש"כ בזה הרבנים א. אלשאוילי ב'פרדס חב"ד' גליון 7 (שבט תשס"ב) ע' 97 ואילך; ב. בהו קובץ 'פלפול התמימים' כפר תליון ג' (ני תמוז ה'תשס"ב) ע' 118 ואילך; צ.ה. ירמלר 'בקובץ חיודשי תורה' מבית חיינו - ד' (ג' תמוז ה'תשס"ג) ע' 384 ואילך.

[28] 'לרובו הפוסקים אף אם לא הגיע לכלל חינוך' - עיקרי הד"ס סי' ל"ו (דיני פורים) אות א', בשם סמא דחיי (סי' ט"ז), הובאו דבריו במ"ב סתריפ"ט סי' ק' (אלא שהשמטי את סיומו 'לרוב הפוסקים... חינוך'). אבל עיין מה שהאריך בשו"ת זכור ליצחק (סימן נ' - פד, ס"ע"ד ואילך) לדחות את דבריו. וראה ב'ירוש' הלכה (זילבר) תנינא או"ח ח"ב הל' מגילה כאן. ולא הזהירו שלא יכר. וראה מנחת אביב (ליכטנשטיין). אבל בכך החיים (הל' מגילה סתריפ"ט סי' ק' י') כתב: 'ובמקום שאין אנשים יודעים לקרות, רק קטן שהגיע לחינוך, יותר טוב שיקרא להם מלבטל הקריאה לגמרי, דהא יוצאים למ"ד, אך לא יברך להם משום דאיכא פלוגתא'.

[29] סימו י"ט. [30] שו"ר כעין זה בס' אור משה (מנדלבוים) ח"א מס' ברכות סימן ו' (ע' 17) ואילך, ש'קשה' איך יכול קטן ביום שנעשה בר מצוה ונעשה בר חיובא ללמוד תורה בערב... והרי אינו יכול לסמוך עצמו על ברכת התורה של הבוקר, שהרי אז לא היה בר חיובא דאורייתא כי אם מטעם חינוך שזה רק דרבנן, ומבאר שם ע"פ דברי המנחת חינוך (מצוה א') דיש ב' סוגי מצוות: א', מצוה שהגיע לקרות, ויתר טוב שיקרא להם מלבטל הקריאה לגמרי, שמצות לימוד התורה 'הי' נמו מצוה הנמשכת, דמה שלמד בהיותו קטן ונשאר לו מזו ידיעת התורה המגדיל, הרי יש עכשיו ידיעת התורה הבאה ע"י לימוד התורה. ויוצא דמה שלמד (באותו [ביהיותו] קטן אין זה כמו כל חינוך של מצוה, שאינו אלא בכדי שיתרגל בקיום מצוות, אלא

תלמודית (כר"ך ט"ז) ערך חנוך ע' קסג. וש"י.

[10] אבל ה"ו דוחה דבריו, וכותב: 'ולא ינאח לי באי פירוקא, דאי איהו לאו בר חיובא הוא במצוות דרבנן, כי הו באותו הנס מאי הוה, והאי טעמא לא שייך אלא במאן דהו בר חיובא בשאר מצוות וכו' [2]. ודייק מזה מהר"י אסד (שו"ת יהודה יעלה ח"א סימן כו, ד"ה ודע דהח"צ) שלדעת הפרי חדש והט"ז ידשו אינו מצטרף לפי שנשמת האדם מסתלק בשעת השינה, אי"כ ק"ו שאדם כאחי שאין בו נשמה כלל, רק רוח חיוני כמ"ש בספרים, אינו מצטרף. ועל כרחק

- [11] ראש יוסף (להפמ"ג) לברכות כ"ה: ד"ה והו יודע.
- [12] במגן אברהם הל' מגילה (סתריפ"ט ס"ד ק') מעיר שבגן חנוכה (סו"ס תרע"ה) פסק המחבר שקטן מדליק (יש מי שאומר (בעל העיטור - הל' חנוכה קטז). בקטן שהגיע לחינוך מותר'), והכא [לענין מגילה] סתם ופסק כדעת האוסרים'. וראה משנה ברורה הל' מגילה (סתריפ"ט ס"ק ו'), שכתב 'והנה לעיל... הביא המחבר דיש מי שמכשיר בקטן שהגיע לחינוך שיוכל להוציא אחרים בהדלקתו, והוא הדיו לענין קריאת המגילה'. ובשער הציון (ציון י"ב): 'דהא בהא תליא, כמ"ש המג"א, וכן כתב הגר"א לעיל בסימן תרע"ה [ס"ק ב']'.

ובראש יוסף שם, דלפי זה [דאקרקפתא דידיה - דהקטנים - מונח] בגן חנוכה וכדומה אין קטן מוציא גדול. ומצוין לפירושו פמ"ג (א"א) הל' ברכת המזון סקפ"ו ס"ק ג'.

והנב"י ביד המלך (לרמב"ם הל' חנוכה פ"ד ה"ט) הוכיח שאע"פ שר"י מכשיר קטן בקריאת המגילה, אבל לא מצינו מחלוקת כזו בגן חנוכה, ו'מוכרחים אנו לומר דבג"ח לכ"ע קטן לאו בר חיובא וכו', עיי"ש.

- [13] למגילה יט.
- [14] דאי הגיע לחינוך מאי טעמא דרבנן דפסלי, והלא כל האחרים נמי אין חייבין אלא מדרבנן, וא"כ קשיא אמאי לא אמרין דאתי דרבנן ומפיק דרבנן'.
- [15] והיא מכ"ד כתבי הקודש - ראה ב"ב יד: ואלבאי דשמואל ור' יהושע (במגילה ז.) - ראה מ"ש הרנ"ד רבינוביץ ביאור המזרח' כר"ך ל"ב חוברת א' (ק"ב) ע' 159 ואילך.
- [16] דמגילה ז. - דן בהו בספר מגילת חיים (קצבורג, ירושלים תשע"א)

סימנים א"ר- [17] עיין שו"ע הל' מגילה סי' תרצ"ו ס"ו: 'יש מי שאומר שאונן מותר בבשר ויין, דלא אתי עשה דיחיד דאבלות ודחי עשה דרבים דאורייתא, [ד]לשמוח בפורים דברי קבלה ביניהו, שהם כדברי תורה'. [18] לפ"ז יש לעניין הלכות מניין שאין קטן כדבר קריאת המגילה - אם קטן מוציא גדול במשלוח מנות ומתנות לאבינונים* (ראה ליקוטי חבר בן חיים (ח"א לו, ב) בהגהות לשו"ת מהר"א [או"ח סי' ר"ז] ד"ה 'שם ד"ה עוד' בשם החת"ס. הובא גם בספר המקנה (ח"ב כלל כ"ג פרט ז). שו"ת שערי צדק (פאנט) או"ח סקל"ח בשם החת"ס. חיודשי ת"ס גיטין כב: שו"ת זכר יוסף ח"ג או"ח סי' רנ"א סוף אות ג'. דבר אברהם סייג ס"ד [ומצוין שאח"ז

Commerce and Shabbos

Melech Akum: Non-Jewish Workers on Shabbos

Three Types of Workers

When it comes to the halachos of having a non-Jew work for a Jew on Shabbos, there are three general categories of workers, each with different rules. These three types of workers are:

1. Sechir Yom: a worker who is paid for the time that he works, for example, a cleaning lady who is paid by the hour.
2. Arus: literally means a sharecropper. It refers to one who is paid a percentage of the profit he creates, and in a sense is a partner in the work.
3. Kaban: one who is hired to do a specific job or task and is paid for the completed job.

Sechir Yom

The sechir yom has the most stringent laws regarding Shabbos. Because the Jew is considered to “own” the sechir yom for the time he is working, any work he performs is as a shaliach, an agent, of the Jew, which is considered as if the Jew performed the work himself (Gan Raveh Hakdamah to Amira L’akum 3). Therefore, it is prohibited for a Jew to have a sechir yom do any forbidden work for him on Shabbos, even if the sechir yom may choose his own hours. Moreover, a salaried worker might also be considered a sechir yom, if he is expected to work a set amount of hours regardless of how long the job actually takes (Shulchan Aruch HaRav O.C. 243:4, Kuntres Acharon 1).

One may not allow a non-Jewish sechir yom to do

melachah for him even if he will otherwise lose all of his possessions (Biur HaGra Y.D. 157:1). Therefore, if someone has a business that cannot close on Shabbos – for example, he owns a hotel – he must ensure that his workers are not sechirei yom. The proper procedure for this will be discussed below.

Furthermore, a non-Jewish sechir yom must be stopped from doing melachah on behalf of a Jew even if he is working in the privacy of his own home and the Jew did not instruct him to work on Shabbos (M.B. 252:23; Sha’ar Hatziyun 19). [If the sechir yom is working in a different time zone one should ask a shailah as to when he can or cannot work.] (See below from the Chelkas Yaakov).

On the other hand, if a non-Jew does work of his own volition without being hired or even being requested by the Jew to do it, and the non-Jew expects to be paid for his efforts, he does not have to be stopped. Since the Jew does not own the non-Jew’s time, the non-Jew is doing the work for his own benefit, in order to earn some compensation, and he is not considered a shaliach of the Jew (Shabbos 121a).

What a Sechir Yom May Do

It should be noted that it is only forbidden to have a sechir yom do prohibited work for a Jew on Shabbos. It is permitted to allow a sechir yom to do work that does not involve any melachah. Accordingly, it is permitted for a cleaning lady to wash dishes for a Jew on Shabbos, as this does not necessarily involve a forbidden type of work. It is prohibited to have a cleaning lady do laundry on Shabbos, as this does involve forbidden work (M.B. 244:30).

on Shabbos because the arus is always considered to be working for himself.

Contemporary examples of an arus would be a salesman who takes a percentage of the sales as his payment or a leasing agency that finds tenants for a property owner and takes the first month of rent as their payment.

When is an Employee More Lenient Than a Standard Non-Jew Regarding Work on Shabbos?

Question: You previously said that a non-Jewish employee is sometimes more lenient halachically than other non-Jews regarding work done on Shabbos. When is this the case?

Answer: We previously spoke about a sechir yom and said that it is forbidden to have this type of employee do any prohibited work for you on Shabbos. It should be noted that a sechir yom is not necessarily a worker who receives his pay by the hour. If someone is hired to work 40 hours a week and is paid a set amount per week, he would also be a sechir yom if he must work

An Arus

An arus is a worker who is paid a percentage of the profits as his salary. Because the arus has a share in the profits he generates, he is considered to be working for himself and not for his employer, and therefore he can be allowed to work on Shabbos (Avodah Zarah 21a). An example of this is if one hires a non-Jew to find tenants for his building and pays him by allowing him to keep a percentage of the rent from those tenants. Another example is a salesman who gets paid by receiving some of the profits from the sales he makes.

In an industry where it is known that workers are paid a commission, it is even permitted to allow them to work in public on Shabbos, because everyone knows that they are working for their own benefit. Otherwise, they would not be allowed to do melachah on Shabbos, because people may suspect that they are sechirei yom.

According to some Acharonim, an arus may even be instructed or required to work on Shabbos, as he is always considered to be working for himself (Avnei Nezer). Other Acharonim disagree and forbid one to tell an arus to work on Shabbos (M.B. 245:18). In a situation where one must have a worker who is instructed to do melachah on Shabbos, it may be advisable to pay him as an arus, which can create room for leniency. One should ask a shailah in each circumstance.

In partnership with the Bais Haavad's Yorucha Program
 To learn more about Yorucha visit yorucha.org

Answer: We previously spoke about a sechir yom and said that it is forbidden to have this type of employee do any prohibited work for you on Shabbos. It should be noted that a sechir yom is not necessarily a worker who receives his pay by the hour. If someone is hired to work 40 hours a week and is paid a set amount per week, he would also be a sechir yom if he must work 40 hours and would have his pay deducted if he works less. In essence, he is paid for his hours of work, even if his pay is not structured that way.

The other extreme, in terms of non-Jewish employees, is an “arus”. An arus is literally a sharecropper who works a landowner’s field and takes a percentage of the crops as his payment. Such a worker is essentially working for himself, and, therefore, has much more lenient halachos regarding working on Shabbos. Many Poskim hold that it is even permitted to ask an arus to work on Shabbos. While the Mishnah Berurah does not accept this contention, the Avnei Nezer and others do. According to these Poskim, an arus is more lenient even than a standard non-Jew, as one may not explicitly ask a regular non-Jew to do work for him on Shabbos but he may ask an arus to work on his field

40 hours and would have his pay deducted if he works less. In essence, he is paid for his hours of work, even if his pay is not structured that way.

The other extreme, in terms of non-Jewish employees, is an “arus”. An arus is literally a sharecropper who works a landowner’s field and takes a percentage of the crops as his payment. Such a worker is essentially working for himself, and, therefore, has much more lenient halachos regarding working on Shabbos. Many Poskim hold that it is even permitted to ask an arus to work on Shabbos. While the Mishnah Berurah does not accept this contention, the Avnei Nezer and others do. According to these Poskim, an arus is more lenient even than a standard non-Jew, as one may not explicitly ask a regular non-Jew to do work for him on Shabbos but he may ask an arus to work on his field on Shabbos because the arus is always considered to be working for himself.

Contemporary examples of an arus would be a salesman who takes a percentage of the sales as his payment or a leasing agency that finds tenants for a property owner and takes the first month of rent as their payment.

דמעותיו נושרות על הרצפה.

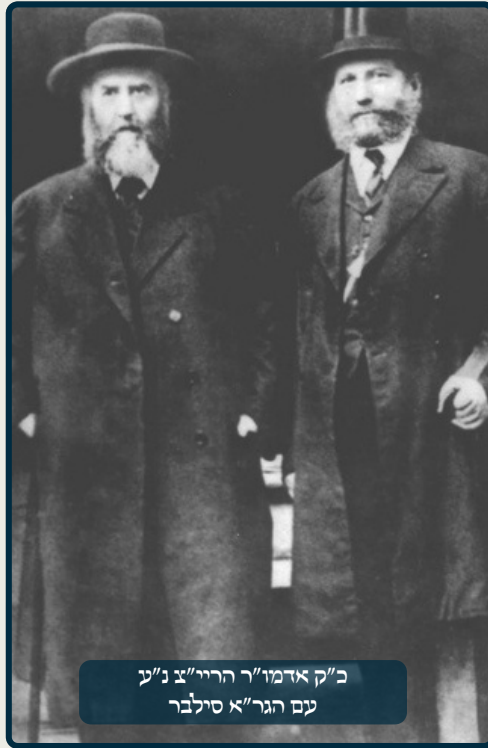
ובפסקא אחרת ב'היום יום' כותב כ"ק אדמו"ר ש"הרבנים ובעלי תורה נקראים עיני העדה וראשי אלפי ישראל, וכשהראש הוא בריא אזי גם הגוף בריא."

מקור פסקא זו הוא מכתב כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ, ז"ל שם: "הנה ברור לנו אשר גופא בטר רישא גריר, וכשמ שאסור לנו להנות עצמנו למצוא בעצמנו מעלות יותר מאשר ישנם אצלנו באמת, כך לאידך גיסא ג"כ אסור לנו להרבות בחיפוש חסרונות יותר מדאי הן בעצמנו והן בהזולת, והרבנים ובעלי תורה נקראים עיני העדה וראשי אלפי ישראל, וכשהראש הוא בריא אזי גם הגוף בריא."

"הנסינו הראה לנו אשר כשממעטים בחקירות ועובדים בסדר ובתוקף, והתוקף הוא בנעימות של תורה המלמדת אותנו להיות בימין מקרבת ושמאל דוחה ולא לשאת פנים, וכשהפצים לומר דבר מה אל הזולת צ"ל מפה לאזן בדברים רכים וקשים ובהתעוררות להבינו ולהסבירו, ולא לדבר רק בדרך כלל לבד, כ"א לדבר עם כל אחד בפרטות ולהכנס במצבו ולהראות לו דרכי החיים כפי שצ"ל ע"פ התורה, אזי פועלים בודאי, ובפרט בענינים העקרים מעיקרי הדת, וכשפועלים על איש אחד הוא דבר גדול, וחברא חברא אית ל' וסוף סוף פועלים גם על הסביבה, אז עס ווערט ליכטיגער בחיי המשפחה שלו וממילא פועל גם על השאר."

"הו הכל מה שצריכים לעשות, וצריך להעשות בסדר מסודר ולא בשפלות ונמיכות הרוח לומר מה אפעול ומה פעלתי."

מכל זה מבואר בטוב טעם גודל האחריות המוטלת על רב ומורה הוראה בפסיקת הלכה והנהגת קהילתו, בהתאם לדרך התורה - תורת אמת. בעזרת ה', בהמשך נביא מקבץ מימרות, הוראות והדרכות מרבותינו נשיאנו בנוגע למשרה הרבנות ולרבנים מורי הוראה..

כ"ק אדמו"ר הרי"צ נ"ע עם הגר"א סילבר

"בטח זוכר הוא הוד קולו הנעים של הוד כ"ק אדמו"ר הרה"ק הודו זני פני קדשו עם האצילות הנטובה ודיבורו בנחת עם כל זה הנה גם בתחילת הדיבור התחיל הרב ש' לבכות בכי רב, אשר מרגע לרגע התגבר. וכשאמר הוד כ"ק אדמו"ר הרה"ק בשעת מי שטייט אויף דער וויג שוועל פון צו זיין מחזכי הרבים אדער חס וחלילה כו' היו

כמה דברים אודות רב מורה הוראה בתורת רבותינו אדמורי חב"ד ז"ע

A Rov's Responsibility

Two sayings cited by the Rebbe in Hayom Yom, and the sources from which they are drawn, shed light on the immense responsibility entrusted to every rov.

בספר 'היום יום', מביא כ"ק אדמו"ר ז"ע פתגם בשם כ"ק אדמו"ר (מוהרש"ב) "א רב בעדארף בכל עת ובכל רגע געדיינקען, אז תמיד שטייט ער אויף דעם שוועל וואס צווישען מחזכי הרבים און ח"ו מחטיאי הרבים, אדער דעם שוועל פון עומק רום און עומק תחת, און אלע ענינים בעדארף נוגע זיין אין פנימית נקודת הנפש ממש, ווייל בנפשו הוא."

מקור הדברים הוא ממכתב כ"ק אדמו"ר מוהרי"צ נ"ע. והו לשונו הק' בהמכתב: "א רב בעדארף בכל עת ובכל רגע געדיינקען אז תמיד שטייט ער אויף דער וויג שוועל וואס צווישען מחזכי הרבים און ח"ו מחטיאי הרבים. דער רבי זאגט וצדקה תרומם גוי שע"י הצדקה נעשים מוחו ולבו זכים אלף פעמים ככה, דער טעם הדבר ווייל צדקה איז מצוה מעשיות און אזי אלע מצות מעשיות בשעת מי שטייט אויף דער וויג שוועל פון צו זיין א מחזכי הרבים אדער ח"ו מחטיאי הרבים, רחמנא ליציל, וואס דער אמת דערפון איז אז מי שטייט אויף דער וויג שוועל פון עומק רום און עומק תחת, די וואס זיינען מחזכי הרבים באצאלט מען זיי מיט עומק רום און חס וחלילה לא עלינו פארקערט איז פארקערט און בכל עת ובכל רגע בעדארפמען גידיינקען דאס וואס דער מיטעלער רבי זאגט אז מיתה רוחנית איז קשה יותר ווי די מיתה גשמיות, איז וואס פאר א התנצלות האט א חסידות' מ"ץ און מורה הוראה, די אלע ענינים בעדארף נוגע זיין אין פנימיות נקודת הנפש ממש, ווייל עס כי בנפשו הוא."

וימתק לשון המורה בנוגע לרב חנוכה:^[57] 'הדליקה חרש שוטה וקטן לא עשה ולא כלום', היינו שאינו פסול רק מצד הדינים כשאדם מוציא את השני, אלא פשוט מפני שאין ברר זה שהדליק הקטן שום ממשות של מצוה,

משא"כ 'בו מברך (ברהמ"ז) לאביו,^[58] הרי יש בתוך מעיו 'החפצא' של הלחם שאכל.

אבל בלי מעלת 'מצותיה אחשביה' דר"י לא היה נחשב הקטן 'בר חיובא', שהרי חסרו לו הגברא'.

שזה גם גורם לקיים המצוה לכשיגדיל. וע"כ שפיר י"ל דאם בירך (באותו [בהיותו] קטן, אף דאז היה בר פטור לעצם החיוב, אבל כיון שהלימוד הזה גורם לקיים מצוה של ידיעת התורה בגדלותו, שוב מהני מה שבירך בתפלתו.^[31] ובפרט לפי דיוקו של הצ"ח (פסקי דינים ח"ב חידושים ו'הנצח' בתחילתו - שלט, ב) ב'ל' הרמב"ם (הל' ת"ת פ"ה ה"ג) 'מי שלא למדו אביו חייב ללמד את עצמו כשכיר, ולא כשגידול', דשמה גם על הקטן (משיכיר) יש חיוב (בת"ח) מדאורייתא - נתבאר בארוכה בלקו"ש ח"א ס"ע 44 ואילך בשו"ח ח"ב ע"ז 233 ואילך.

[32] מגילה כג. טור שו"ע (ושו"ע) הל' שבת סרפ"ב ס"ג ה.)

[33] ראה הנסמך להלן בבאורייתא 'מין מין' ה' 78

[34] פ"ב ס"ג ד'.

[35] דברים ד. ט. אבות פ"ג מ"ח.

[36] פ"ה.

[37] בלקוטי תורה סוף פרשת קדושים.

[38] קידושין לב. טו"ש ע"ד ר"ס רמ"ד.

[39] ראה שו"ע יו"ד סרמ"ד ס"א ואילך.

[40] שבת כ"א.

[41] רש"י שם. ומפורש תנו (אבות פ"ד מ"ב): 'הלומד [תורה'] ר' ראה הנסמך במאמרנו 'אלישע בן אבויה אומר' ה'ע' 2. ליל. דומה לזו כתובה על גייר חדש.

[42] שו"ת צפת פננה (דווינסק) ח"ב ס"י, וכותב שם, בין השאר: 'בגדר תלמוד תורה, אף עדיין פטור [הוא הקטן] מו לימוד תורה שבעל פה, מכל מקום, כיון דבני תלמוד תורה, מלבד [ה]לימוד, הוה עוד מצוה - ידיעה, [שאלת השאלה] אם ע"י לימוד שלמד בזמן שהי' קטן יהי' לו ידיעה בגדלות, די בזה כו'. עכ"פ כיון לגדר ידיעה [בתורה שבעל פה] מהני מה שלמד אז [בהיותו קטן], שייך בזה שפיר גדר מצוה. וראה בארוכה לקו"ש ח"ו ע"ז 16 ואילך.

[43] כן מסיק הרי"ו הרוויץ בקובץ עם התורה (מהדורא ח' חודרת) (תשע"ג) ע"ק קמז ואילך. גם תמה שם על ביאור הגר"א (ויד"י ס"י רמ"ה ס"ה סק"י) במתחילת לדבר

ואף שקריאת מגילה אינו לימוד ממש, שהרי נקרא 'מבטלין'^[59] ת"ת למקרא מגילה, אבל לרבי יהודה י"ל ש'מצותיה אחשביה', כדלעיל, והרי קטן קורא בתורה (גם להחכמים, אבל לא את המגילה מפני שאין עיקר קריאתה לימוד), ובפרט שע"י קריאתו הקטן מחשיב את ידיעתו בקריאת המגילה שבזכרונו.

ואין זה רק לרבי יהודה (שאין הלכה כמותו במגילה^[60]), אלא גם החכמים מודים הם בעיקרון 'החפצא' של תלמוד תורה^[61] שנמצא במוחו.

אביו למלדו - וכן מוכיח שם שנתורתו של הקטן הוי 'חפצא', מלשון רז"ל (שבת קיט): 'אין העולם מתקיים אלא בשביל הבל תשבי'.

[43] ראה מאמרנו 'סיום בערב פסח' בתחילתו, ובהנסמך בהערות שם.

[44] רמ"א הל' ת"ב סתקני"א ס"י. וראה במאמרנו 'הג"ל הע' 10.

[45] בכורות י. רש"י ד"ה תלה - ביצה כז: וראה אנציקלופדיא תלמודית ח"ב מע' אסורו חשבו.

[46] שבת ב.

[47] דברים יג. ה.

[48] וכמו שהבאנו לעיל ב'ירושלמי מצוה'.

[49] סוכה ז.

[50] 'אמרה תורה כל שבעת הימים צא מדרת קבע ושב בדירת עורא' - סוכה ב.

[51] יומא י. א.ב.

[52] ח"א יו"ד סימן ח' הנה"ה ה' (כג. ב).

[53] להעיר שבמגילה כאן (כ.ב) מבסס רבי יהודה את שיטתו להכשיר קטן - על זכרונות ילדותו: 'קטן הייתי וקרייתיה כו', אבל אמרו לו חכמים: 'קטן הייתי, וראין מביאין ראיה מן הקטן'.

[54] ראה ירושלמי פאה פ"ב ה"ד. הנסמך בלקו"ש ח"א ע"ז 252 הערות 20-21.

[55] במגילה כאן (טו): 'מלמד שהראוהו הקב"ה למשה... מה שהסופרים עתידין לחפש, ומאי ניהו מקרא מגילה'.

[56] עיין שו"ע ר' (הל' ברהמ"ז ס"י קפו ס"ה) בנוגע למצוות שעיקרו מדברי סופרים, 'שהקטן מצד עצמו כשהוא עתה פטור לגמרי, אלא שמחנכין אותו כדי שיהא רגיל במצוה... כשיגדל. וראה לקו"ש ח"ה ע"ז 61 ואילך, ובהערות שם.

[57] שבת כג.

[58] ברכות כ: אם אכל האב רק שיעור דרבנן, דאית קטן שחיובו דרבנן ומפיק אהב שלא אכל אלא שיעורא דרבנן - תוס' מגילה כאן.

[59] מגילה ג. 'שמקרא מגילה נקרא ביטול מדברי תורה, אף שמקרא מגילה הוא ג"כ ת"ת, קריאת פסוקים של תורה. לפי שקריאה בלי עיון בהתעמקות היא

[1] כב אדר שני.
[2] אג"ק שלו ח"ג עמ' תקכ - מכתב תתל.
[3] כ"ג אדר ראשון.
[4] אג"ק שלו ח"ב עמ' שו - מכתב תקטו.

מעשה רב^[62] והנה אחר כל הדיונים בדרך אפשר שהבאנו לעיל^[63] בדעת רבינו הזקן בנוגע לקריאת התורה ע"י קטן, הרי לפנינו לשונו של רבינו ברשימותיו:^[64] אדמו"ר הזקן לימד... את רב"ש נ"ע^[65] קריאת התורה, והוא [הי'] אז כבן ז' - כבן ח', והי' קורא רב"ש נ"ע [בתורה] כשנה לפני ההסתלקות [של אדמו"ר הזקן]^[66] במנינו של אדמו"ר הזקן, בש"ק מנחה^[67] וביום רב' הו' עכ"ל.

הרב ישראל אליעזר רובין שליח לאב"ט הנגליה רב ומו"ץ לק"ק שוטי תורה מו"מ 'הרהורי תורה - בירורים ועיונים במנינות לפי חרשי ומעדי השנה

(לגבי ד"ת הנלמדים בעיון ובעמקות) בגדר ביטול תורה (מבטלין ת"ת) - לקוטי שיחות חל"ה עמ' 204, ומציון שם לשו"ת בית אפרים או"ח סי' סח. רש"ש מגילה שם.

ועיין ג"כ בקדושת לוי לפורים (ד"ה לתרץ) שכתב ד"ז המגילה אינו עדיין בכלל תורה וכתובים, שיהא חשוב כאילו עוסק בתורה ולקיים בזה והגית'.

אבל בחכמת שלמה (להר"ש קלוגר) סתפ"ז ס"ב כתב ד"הכוונה לשני דברים לא מהני, ואם מכיון לח"ת אינו עולה לשם מצות קריאת מגילה, ואם מכיון למקרא מגילה אינו מקיים בו ת"ת'.

וכן בשיח המגילה (להגר"ח קניבסקי): 'כשמכיון לשם מצות מגילה או לוי ענין ת"ת, דשם אחר הוא'.

[60] בה"ג הל' מגילה ס"י"ט (הובא בעיטור הל' מגילה קיג, ב). ורקח הל' פורים סרל"ו. יראים ס"י רס"ח [קכ"ח]. טושו"ע הל' מגילה סתפ"ט ס"ב.

[61] להעיר שלשון 'תלמוד תורה' זהו שם דבר של החפצא שבזכרונו, לא שם הפועל של 'לימוד תורה' שהגברא לומד, כמ"ש לעיל בקונטרס 'הרהורי תורה' במבוא (סעיף אין להב' שיעור: 'לימוד' ו'תלמוד') ובסימן כ"ח.

[62] שבת כא. קכז. וימעשה רב' זה הוא גם לקולא. ו'מתלמידי יותר מכלום', שהעיר"ה בזה תלמידי הת' חיים הירש וו. ש"י.

[63] לעיל בהערה 27.

[64] כ"ז ניסן - ט' אייר תרצ"א, ריגא - 'תורת מנחם - רשימת הימון' ע' קצה.

[65] ר' ברוך שלום - בנו בכורו של הרב הצמח-צדק.

[66] 'בעצת ההסתלקות הי' [הרב"ש] ב'ן ח' וצ"ח, ט' - [איני] זוכר ברור. הכותב = רבינו].

[67] וצ"ע להתאם זה עם דברי הצמח צדק (דלעיל ריש הע' 8 סוף אות ד') שמצדד להקל לענין קריאת התורה במנחה של שבת רק אם מלאו לקטן י"ב שנים ויום א', 'כדי שילמדו קריאת התורה, כי גירסא דינוקתא עדיף' כו'. ושם לפני זה: 'ובי' סי' נ"ג קטנו מתפלל ערבית כשהציבור מוחלין לו, כ"ש שראוי לקרות בשני ובחמישי'.